

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПОЗИТИВНОГО ЗМІСТУ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ

Зі вступом в дію Цивільного кодексу України (далі – ЦК), в якому особистим немайновим правам присвячена книга друга, продовжує залишатись актуальним питання про зміст суб'єктивного особистого немайнового права. Актуальність продиктована тим, що суб'єктивне право визначає не тільки міру (межі) можливої, але і міру дозволеної управоможеній особі поведінки [1, с.44]. Таким чином, встановлення змісту суб'єктивного особистого немайнового права дозволяє визначати як коло дій, за допомогою яких суб'єкт може перетворити правомочності в дійсність, так і правомірність реальних дій, направлених на задоволення потреб особи.

Відзначимо, що на сьогодні в теорії права відсутній єдиний підхід до розкриття змісту особистих немайнових прав. Це, в свою чергу, приводить до різноманітного бачення способів, порядку здійснення і захисту цих прав. Відсутність єдиної концепції здійснення особистих немайнових прав може спричиняти різні підходи в оцінці правомірності одних і тих же дій управоможеної особи, проблем вибору форм, способів та засобів захисту вказаних суб'єктивних прав. У той же час, в Україні ще немає достатньо напрацьованої практики, яка могла б вирішити теоретичні суперечки, сприяти єдиноманітному розумінню та тлумаченню законів, указувала шляхи подолання неузгодженостей протиріччя, заповнювала б прогалини права тощо.

На наш погляд, одним з перших кроків до вирішення окреслених проблем повинно стати дослідження структури особистих немайнових прав.

Вчені, що займались дослідженням особистих немайнових прав, позитивно розкривають їх зміст. Численні точки зору щодо змісту суб'єктивного особистого немайнового права можна звести до двох протилежних позицій. Прихильники першої стверджують, що ці права не мають позитивного змісту [2, с.58], оскільки дії носія нематеріального блага знаходяться за рамками права [3, с.142]. Особа ж може вимагати лише захисту порушеного права [4, с.182–183]. Відповідно, виникнення немайнових прав пов'язується тільки з фактом їх порушення [5, с.8–9]. Представники другої позиції, до якої приєднується й автор статті, стоять на тому, що суб'єктивні немайнові права мають позитивний зміст [6, с.47; 7, с.6; 8, с.31; 9, с.11, 32].

Мета нашої роботи – встановити наявність чи відсутність позитивного змісту особистих немайнових прав. Це дасть можливість визначитись з елементами структури особистих немайнових прав, правоможностями носія цих прав. Для досягнення окресленої мети буде використано метод критичного аналізу позиції тих вчених, які заперечують позитивність змісту немайнових прав.

Розглянемо спочатку твердження про те, що норми цивільного права захищають тільки особисті нематеріальні блага, а не права [10, с.124]. Виникнення ж немайнових прав пов'язується тільки з фактом порушення благ.

Розпочнемо своє дослідження з поняття захисту.

У цивільному праві під захистом прийнято розуміти юридично закріплену можливість уповноваженої особи використовувати міри правоохоронного характеру. Мета використання цих мір – відновлення (компенсація) порушеного права чи припинення дій, що порушують право.

Таким чином, навіть поверховий аналіз наведеного визначення дає підстави стверджувати, що норми права захищають не блага, а суб'єктивні права. Такий підхід не є чимось новим і був відомий ще юристам Стародавнього Риму. За римськими переконаннями, захист наявного права давав останньому справжню цінність та закінчення [11, с.56].

Цей висновок ставить під сумнів твердження про те, що немайнові права виникають тільки з моменту їх порушення [5, с.8–9] (з моменту правопорушення). Адже, щоб підлягати захисту, суб'єктивне право вже повинно існувати. Наявність останнього, як справедливо відзначає В.І.Сінайський, «пояснюється тим, що там, де особа діє, не порушуючи прав іншої особи (суб'єктивного права), там, вочевидь, немає і правопорушення» [12, с.181].

Обмеження змісту суб'єктивного особистого немайнового права тільки вимогою захисту у випадку порушення їх третіми особами [5, с.8–9; 13, с.384] є не зовсім виправданим та обгрунтованим. Ще стародавньоримському праву був відомий такий вид квазиделікту як *actio de positis et suspensis* (створення загрози спрличення шкоди) [14, с.258; 11, с.536]. Він дозволяв вимагати усунення будь-якої загрози порушення суб'єктивних прав, в т.ч. права на життя та здоров'я. Сьогодні, ЦК (глава 81, ст.16), також передбачає регулювання відносин, направлених на припинення дій, які створюють загрозу порушення немайнових прав. Дані норми вказують на те, що суб'єктивне право існує ще до правопорушення.

Тепер розглянемо твердження про те, що суб'єктивні немайнові права не мають позитивного змісту, а ті дії, які здійснює уповноважена особа, знаходяться за рамками права.

Відзначимо, що під негативним змістом особистих немайнових прав розуміють можливість уповноваженої особи вимагати від зобов'язаних осіб утримуватись від протиправних посягань на ці права, а у випадку порушення – можливість вдатися до сприяння примусової сили державного апарата [2, с.58, 59], тобто, в останньому випадку, вимагати захисту. Не заперечуючи наявності негативного елемента в суб'єктивному праві водночас зазначимо, що, відповідно до пануючої у правовій науці точки зору, позитивні, тобто активні дії уповноваженої особи, є якщо не центральним [15, с.249], то, одним із основних [10, с.227; 16, с.93; 17, с.74; 3, с.53; 18, с.206] елементів будь-якого суб'єктивного права. При цьому найбільш яскраво правоможності на власні дії володільця права проявляються в абсолютних правах, до яких безперечно належить більшість особистих немайнових прав.

Таким чином, якщо ми визнаємо існування суб'єктивних особистих немайнових прав, приєднуємося до пануючої в юридичній науці точки зору, що позитивні дії є необхідним елементом структури будь-якого суб'єктивного цивільного права, то неминуче приходимо до висновку, що позитивні дії уповноваженої особи є обов'язковим елементом і особистого немайнового права.

Слід підкреслити, що подібну позицію зайняв і український законодавець. В ч.1 ст.12, ст.ст.271, 272 ЦК вказується, що особи здійснюють належні їм цивільні права вільно, на власний розсуд. Це значить, що всі питання, пов'язані з реалізацією суб'єктивних прав, включаючи об'єм та способи (в т.ч. і позитивними діями), вирішуються уповноваженими особами на їх власний розсуд.

Наявність позитивного змісту у структурі особистих немайнових прав і підтверджує і аналіз їх здійснення.

Як вже зазначалось вище, суб'єктивні цивільні права можуть здійснюватися будь-якими дозволеними законодавством способами. Це можуть бути як фактичні, так і юридичні способи [19, с.150].

Під фактичними способами здійснення суб'єктивного права розуміються дії або система дій управоможеної особи, які не мають ознаки правочинів, або інших юридично значимих дій. Наприклад, вибір роду занять, вільне переміщення по території України тощо.

Під юридичними способами здійснення суб'єктивного цивільного права розуміються дії чи система дій, що мають ознаки правочинів, або інших юридично значимих дій. Наприклад, розкриття таємниці свого приватного життя; надання репортеру деяких відомостей про своє приватне життя за винагороду; згода особи, яка зображена на фотографії, на її публічний показ, відтворення, розповсюдження; згода на ознайомлення з особистими паперами, їх використання, зокрема шляхом опублікування і т.д.

Неважко помітити, всі ці дії визнаються правом, гарантовані законом, а тому підлягають обов'язковій охороні з боку держави.

Таким чином, ми прийшли до висновку, що суб'єктивні особисті немайнові права мають позитивний зміст, тобто управоможена особа може здійснювати їх шляхом вчинення самостійних активних дій. Ці дії є правовими, оскільки окреслені і гарантовані об'єктивним правом, здійснюються в його межах. Такий висновок є логічним. Виключення ж власної поведінки управоможеного зі змісту суб'єктивного права привело б до юридичної незабезпеченості поведінки зобов'язаних осіб, в якому має потребу управомочений, і, відповідно, до неможливості задоволення його інтересів.

Список літератури: 1. Грибанов В.П. Осуществление и защита гражданских прав. (Классика российской цивилистики). М., 2000. 2. Гражданско-правовая охрана интересов личности. М., 1969. 3. Цивільне право України. Частина перша. За ред. Ч.Н. Азімова, С.Н. Приступи, В.М. Ігнатенка. Х., 2000. 4. Советское гражданское право. Ч.1. Под ред. В.Ф. Маслова, А.А. Пушкина. К., 1983. 5. Суховерский В.Л. Личные неимущественные права граждан в советском гражданском праве: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Свердловск. 1970. 6. Яковлев В.Ф. Гражданско-правовой метод регулирования общественных отношений. Свердловск. 1972. 7. Красавчикова Л.О. Понятие и система личных, несвязанных с имущественными прав граждан (физических лиц) в гражданском праве Российской Федерации: Автореф. дис. ... докт. юрид. наук. Екатеринбург, 1994. 8. Малеина М.Н. Личные неимущественные права граждан: понятие, осуществление, защита. М., 2000. 9. Красицька Л.В. Цивільно-правове регулювання особистих немайнових прав громадян. Монографія. Донецьк, 2002. 10. Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении. М., 1974. 11. Римское част-

ное право: Учебник / Под ред. проф. И.Б. Новицкого и проф. И.С. Перетерского. М., 1996. 12. Синайский В.Н. Русское гражданское право. (Классика российской цивилистики). М., 2002. 13. Тархов В.А. Ответственность по советскому гражданскому праву. Саратов, 1973. 14. Подопригора А.А. Основы римского гражданского права: Учеб. пособие. К., 1990. 15. Гражданское право. Учебник. Часть 1. Изд. второе, перераб. и доп. / Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. М., 1996. 16. Советское гражданское право: Учебник. В 2-х томах. Т.1. Илларионова Т.И., Кириллова М.Я., Красавчиков О.А. и др.; Под ред. О.А. Красавчикова. 3-е изд., испр. и доп. М., 1985. 17. Гражданское право Украины: [Учебник для вузов системы МВД Украины]. Часть 1/ А.А. Пушкин, В.М. Самойленко, Р.Б. Шишка и др.; под ред. проф. А.А. Пушкина, доц. В.М. Самойленко. Х., 1996. 18. Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. Книга перша/ О.В. Дзера, Д.В. Боброва, А.С. Довгерт та ін.; За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. К., 2002. 19. Гражданское право: В 2 т. Том 1: Учебник. Отв. ред. проф. Е.А. Суханов. М., 1994.

Надійшла до редколегії 01.02.04

Н.А. Романенко

РОЗВИТОК ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ У ДОРАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

Питання щодо законодавчого закріплення права власності на землю завжди було актуальним. Для всебічного його висвітлення важливим і необхідним, на погляд автора, є вивчення історичного досвіду.

Виняткова складність реформування земельних відносин об'єктивно змушує звернутися до тих періодів розвитку держави, які у цьому відношенні були для України, як частини Російської Імперії, особливо важливими, зважаючи на соціально-економічну та політичну ситуацію в державі.

Дві історично обумовлені події минулого мали безпосередній вплив на земельні правовідносини на терені України. Це – скасування кріпосного права у 1861 р. та реформа 1906 р.

Основні перетворення у сфері земельних відносин, які докорінно змінили земельно-правовий устрій держави, випливають з реформи 1861 р. Необхідність проведення реформи була викликана багатьма обставинами. З одного боку, кріпосні відносини гальмували розвиток виробничих сил не тільки у сільському господарстві, але й у промисловості. З іншого боку, поразка у Кримській війні (1853–1856 рр.) викликала активізацію селянського руху. Таким чином, соціально-політична атмосфера середини XIX ст. об'єктивно призвела до необхідності скасування кріпосного права [1, с.315–316].

У 1857 р. створюються відповідні державні комітети з підготовки реформи. У лютому 1859 р. з'являються губернські комітети, які розробили три основні групи пропозицій щодо реформи, а саме такі:

- 1) що не дозволяли ніякого звільнення селян та передбачали лише дрібні зміни в земельних відносинах;
- 2) що передбачали звільнення селян без землі;
- 3) що передбачали звільнення селян із землею.

Наслідком вивчення державою цього питання стало підписання Олександром II 19 лютого 1861 р. Маніфесту про скасування кріпосного права. Цей документ відіграв роль найважливішої правової основи проведення земельної реформи [2, с.225].